

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างมัชฌิมาปฏิปทา กับหลักวิปัสสนาภาวนา ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ เพื่อศึกษามัชฌิมาปฏิปทาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาหลักปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และความสัมพันธ์ระหว่างมัชฌิมาปฏิปทา กับหลักวิปัสสนาภาวนา โดยวิธีการเก็บข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส วิสุทธิมรรค และข้อมูลชั้นทุติยภูมิจากงานวิจัย วิทยานิพนธ์ และหนังสือ ตำรา งานวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และนำเสนอเรียบเรียงบรรยายเชิงพรรณนา ตรวจสอบความถูกต้อง เนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญอาจารย์ที่ปรึกษา จากการศึกษาได้ผลสรุป ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมัชฌิมาปฏิปทา กับหลักวิปัสสนาภาวนา ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท พบว่า มัชฌิมาปฏิปทา กับหลักวิปัสสนาภาวนาคือ สติปัฏฐาน ๔ นั้น มีความสัมพันธ์กันในด้านองค์ธรรมคือมีองค์ธรรมที่สอดคล้องกัน และเป็นธรรมที่สนับสนุนส่งเสริมกันในการปฏิบัติ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าทั้งมัชฌิมาปฏิปทาและสติปัฏฐาน ทั้งสองนี้ก็คือหลักการเจริญวิปัสสนา เพื่อให้สามารถบรรลุ มรรค ผล นิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

มัชฌิมาปฏิปทา คือการปฏิบัติตามทางสายกลาง อันประกอบด้วยองค์ ๘ คือ

๑) สัมมาทิฐิ	ความเห็นชอบ	๒) สัมมาสังกัปปะ	ความดำริชอบ
๓) สัมมาวาจา	การเจรจาชอบ	๔) สัมมากัมมันตะ	การกระทำชอบ
๕) สัมมาอาชีวะ	การเลี้ยงชีพชอบ	๖) สัมมาวายามะ	ความเพียรชอบ
๗) สัมมาสติ	ความระลึกชอบ	๘) สัมมาสมาธิ	การตั้งจิตมั่นชอบ

สติปัฏฐาน คือ การปฏิบัติที่เป็นทางสายเอกโดยใช้สติเป็นหลักในการตามกำหนดรู้ ในฐานทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งมีหลักการปฏิบัติดังนี้

๑) มีสติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๒) มีสติพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๓) มีสติพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๔) มีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

สติปัฏฐาน ๔ เป็นทางสายเอกอันเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ ดังพระพุทธดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้ คือ สติปัฏฐาน ๔”

องค์ธรรมที่เป็นเครื่องเกื้อหนุนในการเจริญสติปัฏฐาน คือ อาตาปี แปลว่า ความเพียร เครื่องเผากิเลสให้เร่าร้อน สัมปชาโน คือ ความรู้ตัวทั่วพร้อม และสติมา คือการมีสติในการตามกำหนดรู้

ความสัมพันธ์กันของมัชฌิมาปฏิปทา กับ สติปัฏฐาน คือ หลักธรรมทั้งสองหมวดนี้ ล้วนเป็นข้อปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกัน อิงอาศัยกัน เป็นแนวทางเดียวกัน และสนับสนุนส่งเสริมกัน กล่าวคือ มัชฌิมาปฏิปทา คือข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง ที่ไม่สุดโต่งไปในส่วนสุดทั้งสองคือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมณานุโยค โดยวิธีปฏิบัติ คือปฏิบัติตามหลักในสติปัฏฐาน ๔ เพราะต้องอาศัย กาย เวทนา จิต และธรรมเป็นอารมณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เพื่อจะละความเห็นผิด (มิจฉาทิฏฐิ) ละความดำริผิด (มิจฉาสังกัปปะ) เป็นต้น

มัชฌิมาปฏิปทาได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ สามารถสงเคราะห์เข้าในสติปัฏฐาน ๔ ได้ คือ การเจริญมัชฌิมาปฏิปทาเท่ากับการเจริญสติปัฏฐาน และเจริญสิกขา ๓ เพราะองค์ธรรมในการปฏิบัติสามารถสงเคราะห์เข้ากันได้ กล่าวคือ มัชฌิมาปฏิปทาและสติปัฏฐาน ๔ ต่างมีความสัมพันธ์กันด้วยหลักธรรม ๕ ประการ คือ ปัญญา วิริยะ สติ สมาธิ และ ศีล ดังนี้

ปัญญา ได้แก่ สัมมาทิฏฐิและสัมมาสังกัปปะ จัดเป็น ปัญญาสิกขา สงเคราะห์เข้าในสัมปชาโนในสติปัฏฐาน, วิริยะ ได้แก่ สัมมาวายะ สงเคราะห์เข้าในอาตาปีในสติปัฏฐาน, สติ ได้แก่ สัมมาสติ สงเคราะห์เข้าในสติมาในสติปัฏฐาน, สมาธิ ได้แก่ สัมมาสมาธิ สงเคราะห์เข้าใน

การมีจิตจดจ่อต่อเนื่อง ในการตามกำหนดรู้กาย เวทนา จิต ธรรม ในการเจริญสติปัฏฐาน อนึ่งทั้ง วิริยะ สติ และสมาธินี้จัดเป็น จิตตสิกขา, ส่วนมรรคอีก ๓ ประการ คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดเป็นศีลสิกขา สงเคราะห์เข้าในความปกติทางกาย ทางวาจา ของผู้ปฏิบัติในการ เจริญสติปัฏฐาน เพราะผู้ปฏิบัติธรรมจำเป็นต้องมีศีลในขณะปฏิบัติธรรม

อีกนัยหนึ่งสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะเป็นมรรคที่เกิดขึ้นก่อน เพราะ ผู้ปฏิบัติธรรมได้สมาทานศีลก่อนการปฏิบัติ เพื่อให้ความประพฤติทางกายและวาจาบริสุทธิ์ ส่วนมรรคอีก ๕ อย่างอื่น เป็นสิ่งที่ผู้ปฏิบัติธรรมสั่งสมอบรมในเวลาเจริญวิปัสสนา เมื่อเป็นดังนี้ เขาจึงได้ชื่อว่า เจริญมัชฌิมาปฏิปทา มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น ในขณะที่ปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนา

การเจริญสติปัฏฐาน ก็คือ การเจริญ ศีล สมาธิ ปัญญาหรือเจริญมัชฌิมาปฏิปทา เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมดำเนินไปตามทางสายกลางนี้เช่นนี้ แล้วตั้งสติระลึกรู้สภาวะธรรม รูปนามปัจจุบัน ที่ปรากฏทางทวารทั้ง ๖ ก็จะเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง อันเป็นเหตุให้เกิดญาณปัญญาที่รู้แจ้ง พระนิพพาน

ดังนั้น สติปัฏฐานนี้ จึงเป็นแนวทางปฏิบัติที่ส่งเสริมให้เกิดมัชฌิมาปฏิปทา ดังนั้น เมื่อมีการปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ ก็ย่อมจะสามารถเกิดมรรคมืองค์ ๘ ได้ เพราะว่า อริยมรรคมืองค์ ๘ นั้น ปรากฏในสติปัฏฐานหมวดธัมมานุปัสสนาว่าด้วยเรื่องสัจจะ ๔ คือ มรรคสังขันธ์นั่นเอง เมื่อมรรคสังขันธ์ปรากฏก็จะสามารถประหาณกิเลสคือสมุทัยได้เป็นสมุจเฉทปหาน ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏ และสามารถดับทุกข์ในวัฏสงสารได้อย่างสิ้นเชิง

สรุปแล้ว ผู้ที่เจริญวิปัสสนาภาวนาตามหลักของสติปัฏฐาน จนสติแก่กล้าเป็นมหาสติ ก็จะทำให้วิปัสสนาญาณเกิดขึ้นคือเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ตามหลักของไตรลักษณ์ วิปัสสนาญาณก็จะพัฒนาไปตามลำดับ จนเป็นมรรคสังขันธ์เกิดเป็นทางสายกลางคือ มัชฌิมาปฏิปทา ที่ไม่สุดโต่งไปในข้างทั้งสองขึ้น มรรคนั้นก็จะประหาณกิเลสและทำให้แจ้งพระนิพพานในที่สุด สมดังพุทธดำรัสที่ว่า มัชฌิมาปฏิปทาเป็นทางปฏิบัติทำให้จักขุและปัญญาได้รับการพัฒนา (จกขุกรณี ญาณกรณี) ทำให้กิเลสสงบระงับ (อุปสมาย ส่วตตติ) ทำให้รู้ยิ่ง (อภิณเฑาย ส่วตตติ) ทำให้รู้แจ้ง (สมโพธาย ส่วตตติ) ทำให้ดับทุกข์ได้ (นิพพานาย ส่วตตติ) ดังนี้

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ในการนำผลการศึกษาไปใช้ ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมัชฌิมาปฏิปทา กับ หลักวิปัสสนาภาวนาคือ สติปัฏฐาน ๔ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทครั้งนี้ ยังขาด การศึกษาในวิธีการปฏิบัติแบบสมถยานิกและวิปัสสนายานิกตามคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ดังนั้น ผู้ที่สนใจต้องการจะศึกษาโดยละเอียดและต้องการนำเอาหลักมัชฌิมาปฏิปทาไปปฏิบัติตามแนว ของสมถยานิก และวิปัสสนายานิก จึงควรศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

๑) ควรศึกษาวิเคราะห์ค้นหาหลักมัชฌิมาปฏิปทา ในพระไตรปิฎกที่ได้จากแหล่งต่างๆ เพื่อว่า ข้อมูลตรงกันหรือแตกต่างกันในด้านใด เพื่อจะได้รับคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญชำนาญ ในด้านพระไตรปิฎก เป็นผู้สำรวจตรวจสอบและแก้ไข และเป็นฐานข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

๒) ควรศึกษาวิเคราะห์สติปัฏฐาน ๔ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม เปรียบเทียบกับ หลักธรรมในหมวดอื่นที่ผู้ศึกษาไม่ได้นำมาวิจัย

สำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาวิจัยในเรื่องเดียวกันนี้ ผู้วิจัยขอเสนอแนะการทำวิทยานิพนธ์ ในครั้งต่อไป คือ

ข้อเสนอแนะในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งต่อไป

หากมีการศึกษาในเรื่องเดียวกันนี้ ครั้งต่อไปผู้วิจัยควรศึกษาประเด็นดังต่อไปนี้

- ๑) ศึกษาการเจริญมัชฌิมาปฏิปทาตามแนวของสมถยานิกและวิปัสสนายานิก
- ๒) ศึกษาหลักการวิปัสสนาภาวนาเพื่อการบรรลุนิพพาน
- ๓) ศึกษามัชฌิมาปฏิปทาเพื่อการบรรลุนิพพาน